

NDH, ki se je borila na strani okupatorja) in druge kvizlinske enote. Enote XV. divizije so v okolici Kamnika 14. 5. 1945 preprečevale močnim četniškim enotam, da bi se prebile čez Kamniške planine na Koroško. To je bil zadnji velik boj v kamniškem okrožju.

V Kamniku imajo domicil: Partizanska enota VI. SNOUB Slavka Šlandra, partizanska enota Kamniško-zasavskega odreda, glavni odbor koroških partizanov, I. Kamniški partizanski bataljon, Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko in celotni pokrajinski aktiv OF za Gorenjsko, Aktivisti odbora kamniškega okrožja OF 1941–1945 in Mestni odbor prostovoljcev za severno mejo 1918–1919.

V O D N I K po Poti spominov NOB občine KAMNIK

I. ETAPA

Pot spominov NOB občine Kamnik bomo začeli v Kamniku (390 Nm) in to pri tovarni Titan. Zaključili jo bomo prav tako v Kamniku.

Kamniško območje je bilo vsa leta 1941–1945 med najpomembnejšimi žarišči narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Pošiljalo je na teren borce, zdravnike, sanitetni in vojaški material. S kamniškega območja je odšlo v partizane razmeroma veliko občanov. Zaradi tega je utrpeла kamniška občina med NOB tudi dosti žrtev: padle borce in aktiviste, ustreljene in obešene talce, številne zapornike v domačih zaporih in v taboriščih smrti v Nemčiji. V Kamniku si bomo lahko ogledali 16 spominskih obeležij NOB, 3 v spomin na maršala Tita, 3 na generala Maistra in dve na delavsko stavko v Titanu in STOL-u.

Začetek naše poti je Perovo, ki je bilo leta 1934 z upravo razdelitvijo pritegnjeno k mestu Kamniku. Na dvorišču tovarne Titan na Perovem stoji spomenik 35 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz te tovarne.

Na poslopju uprave tovarne Titan si bomo ogledali tri plošče. Prva je posvečena Josipu Brozu, ki je delal v tej tovarni leta 1911 in 1912 kot delavec. Ohranjena je fotokopija dvojezičnega »Poselskega zapisnika«, v katerem so tudi podatki o Josipu Brozu. Druga plošča je v spomin na 5. 9. 1950, ko je bila tovarna dana v upravljanje delavcem. Tretja plošča je posvečena pettedenski stavki Titanovih kovinarjev leta 1928.

Pri vratarju tovarne bomo dobili prvi kontrolni žig in knjigo pohodnikov.

Na Kovinarski cesti na Beštrovi hiši si bomo ogledali spominsko ploščo, posvečeno Josipu Brozu, ki je v njej stanoval leta 1911 in 1912.

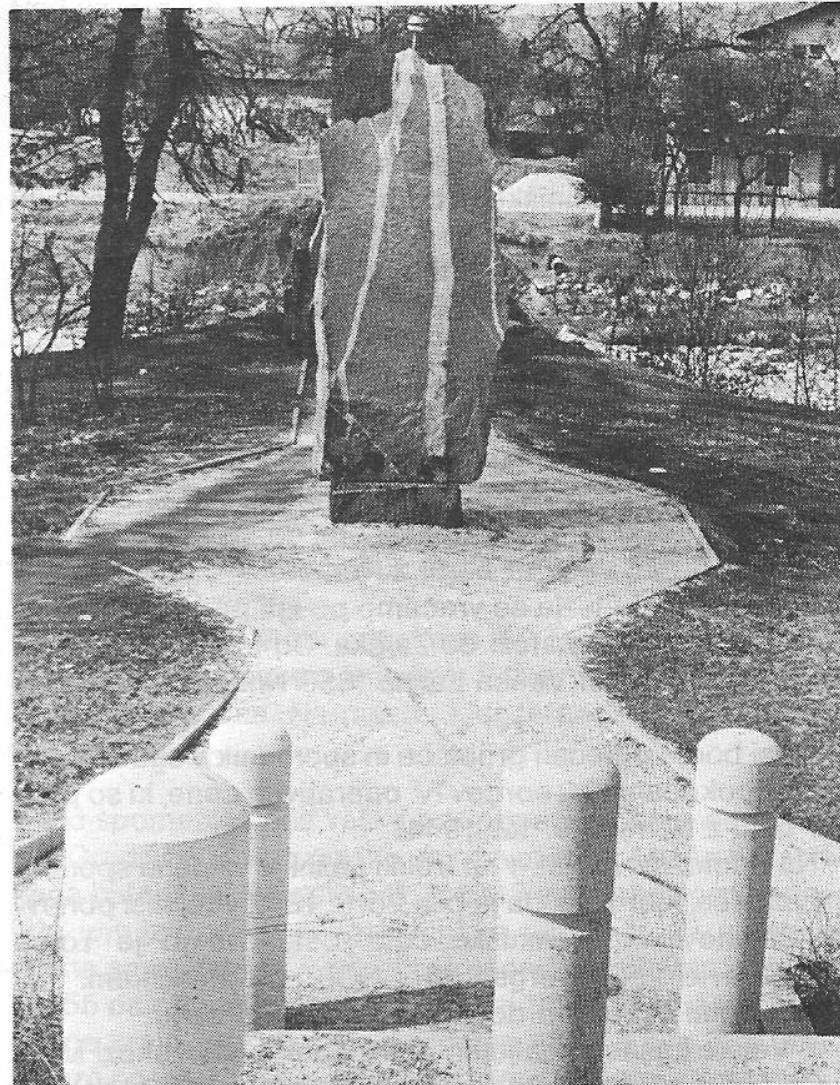
V bližini tovarne Titan je ob perovski brvi čez Kamniško Bistrico spomenik prvima žrtvama Dominiku Mlakarju in Antonu Miklavčiču, ki sta bila tu ubita iz zasede v noči od 27. na 28. julij 1941, ko se je začela oborožena vstaja na Kamniškem.

Prvotni spomenik iz leta 1965 so 27. 7. 1981 zamenjali z novim iz granitnega bloka iz Oplotnice pod Pohorjem. Spomenik je projektiral arh. Vlasto Kopač.

Najbližje gostišče je pri Vovku na Kovinarski cesti ali pa gostilna pri Bevcu na Ljubljanski cesti, prenočišče pa v centru mesta. S Perovega se bomo odpravili na pot proti jugovzhodu v 4 km oddaljeni Rudnik (400 Nm), naselje na severovzhodu od Arboretuma Volčji Potok, ki si ga je vredno ogledati. V Rudniku se bomo ustavili pri spomeniku 30 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz te vasi in okolice ter 22 padlim 6. 1. 1945. Spomenik v obliki vodnjaka stoji sredi vasi, na travniku vzhodno od Duplice. Nemci so zaradi izdaje 6. 1. 1945 odkrili skrivališče v bunkerju opuščene okrožne tiskarne KPS Kamnik 7 A in pobili 22 borcev in članov okrožnega komiteja KPS za kamniško okrožje, ki so se trenutno tu nahajali. Bunker je sedaj obnovljen in opremljen s spominskim obeležjem, ki je v gozdu okoli 500 m stran od spomenika.

Pri spomeniku dobimo kontrolni žig.

Od bunkerja se vračamo po isti poti v vas Rudnik do kmeta Žebovca, pot nadaljujemo do kmeta Gerdava, od koder nas vodi gozdna cesta, dolga okoli pol kilometra, nato pa ozka kolovozna pot čez Grdavov hrib na cesto, ki gre v Zgornje Palovče.

Iz Zgornjih Palovč gremo po cesti okrog 2,5 km do Spodnjih Palovč (585 Nm). Ustavimo se pri Španovi hiši št. 6, kjer je spominska plošča v spomin na Valentina Pestotnika-Miha, ki je živel v tej hiši in se je že leta 1941 pridružil NOB in ustanavljanju OF v Tuhinjski dolini. Padel je kot komandir II. čete Kamniškega bataljona na Kostavski planini 24. 12. 1942.

Za 1 km dolgo pot od Spodnjih Palovč do Vranje Peči (662 Nm) bomo potrebovali dobrih 10 minut peš hoje. Na Vranji Peči se bomo ustavili na pokopališču, kjer je spominska plošča, posvečena 19 padlim borcem, talcem in žrtvam nemške okupacije iz KS Vranja Peč.

Iz Vranje Peči je 15 minut peš hoje do Zapol, zaselka severozahodno od Vranje Peči. Na Zapolah je spominsko obeležje – težki mitraljez z napisom, da so se na teh pobocjih partizani večkrat borili z Nemci.

Po ogledu obeležja se vračamo po isti poti do Zapolca, nato čez travnik po stezi do Zajčka. Od tu gremo po krajevni cesti do vasi Velika Lašna (650 Nm), 20 minut peš hoje.

Tu si bomo ogledali grobišče in spomenik v sadovnjaku, kjer je pokopanih 10 borcev IV. operativne cone, ki so padli v boju z Nemci 25. 12. 1944.

Na Primoževi hiši št. 1 na Veliki Lašni je vzidana spominska plošča, kjer piše, da je bila 25. 3. 1942 v tej hiši ponovno ustanovljena Kamniška četa. Ustanovil jo je Tomo Brejc-Pavle, vodilni organizator NOB na Kamniškem.

Kontrolni žig bomo dobili pri kmetu Vidmarju.

Z Velike Lašne nadaljujemo pot po pobocjih skozi Malo Lašno (695 Nm) in Zlato Polje na Pšajnovico (659 Nm) poleidrugo uro peš hoje – lahko pa se spustimo v Tuhinjsko dolino na Vaseno (435 Nm), ki je oddaljeno od Velike Lašne 30 minut peš hoje. Vaseno je med NOB veljalo za važen prehod iz Črnega grabna in Zlatega Polja v tuhinjske hribe.

Nad vasjo se bomo ustavili pri spomeniku, ki je posvečen aktivistu Jožetu Cevcu, ki so ga Nemci 22. 7. 1942 po zverinskem mučenju ustrelili na tem mestu.

Najbližje gostišče je pri Čibru na Potoku, najbližja trgovina z mešanim blagom pa v Srednji vasi. Pod vasjo Vase no je termalni vrelec.

Če pa gremo po 2. varianti pa pred vasjo Buč zavijemo po krajevni cesti levo proti vasi Hruševka. Po 500 m pride mo do dveh spomenikov. Prvi spomenik in vaško znamenje sta posvečena padlemu partizanu Pavletu Korošcu, ki je tu pokopan. Zraven je tudi grob Drolčeve (Tančičeve) družine, ki so jo Nemci pobili 24. 12. 1944. Drugi spomenik pa je 100 m stran v gozdu, kjer so Nemci Drolčovo (Tančičovo) družino usmrtili. Nemci so namreč pri Drolčevih našli zabolj municije, ki ga je angleški pilot odvrgel na Drolčovo njivo. Drolčeva družina ga je našla in ga zakopala pod gospodarskim poslopjem.

Od tu gremo v 2 km oddaljeno vas Buč (462 Nm). Tu so nemški gestapovci po izdajstvu 24. 4. 1942 ubili aktivista Lovrenca Berleca. Na mestu, kjer je padel, je postavljen spomenik.

Od spomenika nas vaška pot pripelje v 3 km oddaljeno vas Gradišče, v partizansko vas in važno oporišče Kamniškega bataljona. Nemci so 8. 7. 1942 vas Gradišče in zaselek Hom izropali in požgali, moške, bilo jih je 12, pa obso dili na smrt, nagnali v goreči skedenj, žene in otroke, sku paj 55 pa odgnali v toborišče. O tej tragediji priča spomenik na kraju, kjer je stala nekdanja Koritnikova hiša, pred katero so vse moške obsodili na smrt. Prvotni spomenik iz leta 1954 so leta 1962 zamenjali z novim spomenikom. V spomenik so vzidali za vsakega padlega vaščana en večji kamen, na plošči pa vklesali 12 imen žrtev in 8 imen padlih borcev.

Iz Gradišča nadaljujemo pot v 2 km oddaljeno vas Kostanj. Tu si bomo ogledali spominsko ploščo na Osonkovi hiši, v kateri so se v številni družini rodili bratje Miha, Valentin in Jože Pestotnik. Plošča je posvečena Mihu Pestotniku, enemu prvih aktivistov OF v Tuhinjski dolini, ki so ga Nemci skupno z bratom Jožetom leta 1942 ustrelili nekje na Gorenjskem.

Iz Kostanja nas cesta pripelje v 2 km oddaljeno vas Šmartno (475 Nm), prvo večje naselje v Tuhinjski dolini. V vasi so imeli Nemci močno utrjeno postojanko. Partizani so jo napadali od 21. do 23. aprila 1944 in od 31. oktobra do 1. novembra 1944, a je niso mogli zavzeti.

Spomenik na pokopališču v Šmartnem je posvečen vsem padlim borcem iz 15 naselij šmarskega okoliša in žrtvam iz Stebljevske gmajne. Pokopani so v skupnem grobu, nekaj pa so jih svojci prekopali in prenesli v svoje družinske grobove.

Nedaleč za vasjo Šmartno v Stebljevski gmajni so Nemci 26. 12. 1944 ustrelili 18 partizanov, med njimi 3 ženske, ki so jih ujeli v decembrski ofenzivi. Na kraju, kjer so bili ustreljeni, je postavljen spomenik.

Pri Boštarju in pri Modrijanovem Pavlu v Steblejevku je od 1942 do 1945 delovala usnjarna, ki je oskrbovala partizanske enote z usnjem.

Iz Šmartnega se bomo vzpenjali po precej strmi stezi ali po nekoliko daljši in manj strmi krajevni cesti na Pšajnovico (659 Nm). Tu sicer ni nikakršnega spominskega obležja, vendar ima tudi Pšajnovica z bližnjo okolico pomembno partizansko preteklost. Hriboviti kraji med Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom od Pšajnovice preko Rakitovca do Šipka so bili za partizanske enote ugodni za obrambo in napade na cesti Domžale–Trojane–Celje in na cesti Kamnik–Motnik–Vransko, oporo pa so imeli v prebivalstvu teh krajev. Na tem področju so delovale partizan-

ske tehnike, tako pri Krpecu pod Pšajnovico pozimi 1944–45 in v gozdu med Pšajnovico in Lasenim. V Vogarjevih gozdovih so bili številni bunkerji s hrano, sanitetnim in vojaškim materialom. Pri Ogradarju na Lasenem so se zdravili ranjeni in oboleli borci. Ker so se na Pšajnovici večkrat zadrževale partizanske enote, so skušali Nemci 1. 12. 1943 ljudi izseliti. To jim je preprečila Šlandrova brigada, ki jih je pognala v beg.

S Pšajnovice nas pot pelje navzgor čez Laseno na Mali Rakitovec (900 Nm), slabo uro peš hoje. Na Malem in Velikem Rakitovcu so pogosto taborile partizanske enote. V neposredni bližini vasi je bilo več bunkerjev, kjer so našli zavetje borci in ranjenci, največ pa je bilo namenjenih za shranjevanje hrane. V hiši Antona Žiberta–Bolteta so Nemci 14. 1. 1944 odkrili bunker, poln sanitetnega materiala, orožja in hrane. Zaradi tega so še isti dan požgali domačijo.

Preko Rakitovca je potekala pomembna terenska pot, po kateri je šla zveza in pošta z moravske strani v Savinjsko dolino in obratno.

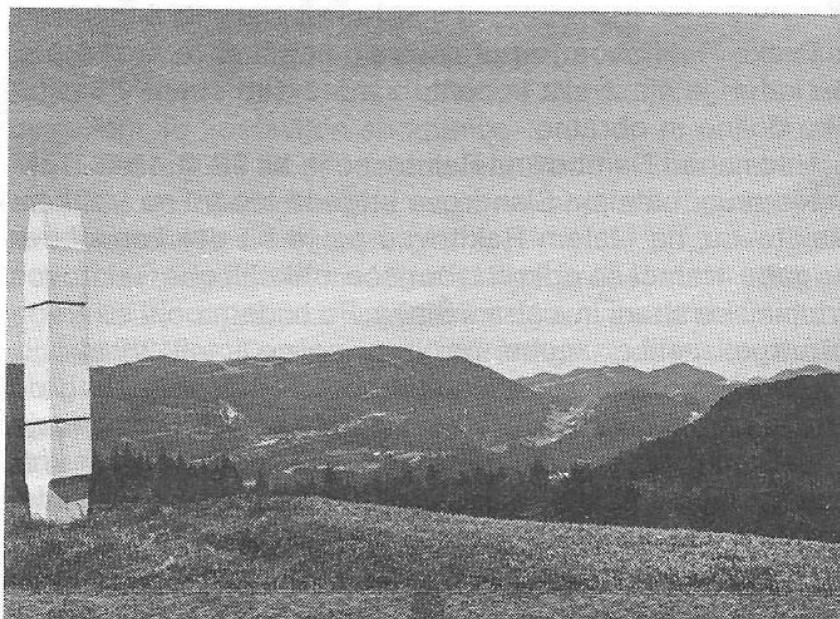
Hud napad Nemcev na Rakitovec je bil 23. 3. 1944. Takrat je drugi bataljon Šlandrove brigade taboril na Velikem Rakitovcu, na Malem Rakitovcu pa je bil del Tomšičeve brigade. Nemci so odkrili taborišče, obkolili oba Rakitovca s tuhinjske strani in s strani Šipka. Po hudem boju so Nemci utrpeli velike izgube, partizani pa so imeli 28 mrtvih. Nemci so požgali 10 domačij v obeh Rakitovcih. Na grob, padlih borcev je ZB NOV Kamnik 1949 postavila nad vasjo Mali Rakitovec, na vrhu hriba na pašniku spomenik in uredila grobišče. Tu je pokopanih le nekaj borcev, padlih v tej bitki, druge so svojci prekopali in odpeljali v njihove rojstne kraje.

Kontrolni žig bomo dobili pri kmetu Boltetu.

Dostop na Rakitovec je iz Šmartnega in Zlatega Polja ali iz Blagovice (z osebnim avtomobilom).

Z Rakitovca bomo hodili po slemenu, po gozdni poti na meji med kamniško in domžalsko občino v 6 km oddaljeni Šipek (957 Nm) dobro uro. Šipek z gozdovi in naselji je že od pomladi 1942 dajal zavetje številnim partizanskim enotam. V bližini vasi Gabrje so se zdravili partizanski borci, tu so bila skladišča in bunkerji, v vasi pa stalna obveščevalna postaja. Na gabrske senožeti so zavezniška letala leta 1945 ponovno odmetavala hrano, zdravila in orožje. Tu je tudi izletniška točka.

V Šipku je bila 6. 8. 1943 ustanovljena VI. SNOUB Slavka Šlandra. Zelo uspešne so bile njene akcije pri uničevanju prometnih zvez v Črnem grabnu in Savinjski dolini ter pri osvobajanju Moravske in Gornjesavinjske doline. Spomenik v obliki obeliska stoji na gabrskih senožetih. Ob spomeniku je kontrolni žig.

Od spomenika gremo levo po senožeti in po poti, ki pripelje na cesto proti kmetu Lipovcu. Po cesti mimo Lipovca gremo še okrog 2 km, ko zavijemo na levo po gozdni markirani poti v vas M. Raven. Od tu gremo po krajevni cesti proti Zajasovniku ter čez Strmec v Motnik ali pa gremo od spomenika v Šipku skozi vas Liplje na glavno cesto pod Kozjak, kjer je tudi avtobusna postaja. Po drugi varianti pa se bomo s Šipka spustili v dolino, v Jastroblije pri Špitaliču ob cesti Kamnik–Špitalič. Tu si bomo ogledali spominsko ploščo, ki je posvečena kirurski postaji TV 20 S, ki je tu delovala med NOB.

Iz Jastroblije se bomo napotili po cesti proti vzhodu v en km oddaljeni Špitalič (503 Nm). V Špitaliču, ob vznožju Menini, je med NOB delovalo več političnih, oblastnih in vojaških organov, od aprila 1944 tudi partizanska tehnika. Spomenik stoji na pokopališču v Špitaliču, kjer je pokopanih 22 neznanih borcev, večinoma padlih na Menini, in 35 padlih domačinov tega kraja, med njimi tudi 12 neoborenih partizanov, ki so jih Nemci 20. 12. 1944 ustrelili v Špitaliču.

Špitalič je dobil ime po gostišču (lat. hspitium, hospitale, nem. Spital – bolnica, gostišče), ki je bil tod že v srednjem veku. V Špitaliču je bila tudi vmesna postaja na pomembni trgovski poti iz Kamnika, skozi Tuhinjsko dolino na Štajersko.

Plošča, vzdiana v starem zidu graščine, nas spominja na leto 1635, ko so špitališki podložniki napadli grofovovo graščino. Iz Špitaliča se bomo napotili po cesti Kamnik – Celje v 3 km oddaljeni Motnik (432 Nm.) kjer bomo zaključili prvo etapo. Žig in knjigo pohodnikov bomo dobili v gostilni Flegar.

II. ETAPA

Drugo etapo pričnemo v Motniku. Tu si bomo ogledali štiri spominska obeležja. Na pokopališču je urejeno grobišče, kjer je pokopanih 19 neznanih borcev, ki so padli med zadnjo nemško ofenzivo decembra 1944 do marca 1945. Spominska plošča na zgradbi Krajevne skupnosti je posvečena 21 padlim borcem in žrtvam okupatorjevega nasilja z motniškega območja. Spominska plošča, vzdana v steno Zadružnega doma, je posvečena Rudiju Karatu-Džeku, namestniku komandanta III. bataljona VI. SNOUB, ki je padel 1. 2. 1944 v boju za osvoboditev Motnika. Motnik je bil osvobojen, večina Nemcev je bila ubitih, nekaj pa jih je po skrivnem rovu zbežalo iz postojanke.

Spominska plošča na nekdanji Karotovi hiši je posvečena zasedanju plenuma OF za kamniško okrožje 26. 11. 1944.

Preteklost Motnika je prav zanimiva. Srednjeveško naselje, prvič omenjeno v listini med letom 1123 in 1146, je nastalo pod motniškim gradom, ki je leta 1751 pogorel in se leta 1771 podrl, a ni bil več obnovljen. Danes so grajske razvaline že zaraščene. Leta 1423 je bil Motnik povzdignjen v trg. Dobil je pravico do tedenskega tržnega dne, leta 1613 pa še pravico do dveh letnih sejmov. Kot trg je dobil pravico do lastnega sodstva in uprave, pravico do tržnega magistrata, grba, vojaške prostosti in azila. Originalni podelitveni privilejji so bili do leta 1941 v trškem arhivu. Med okupacijo so Nemci ves trški arhiv z dragocenimi listinami od 15. do 19. stoletja odpeljali v Nemčijo. Na lastno sodstvo spominja ohranjeni sramotilni kamen (pranger) iz leta 1793. Že v 14. in 15. stoletju je bila v Motniku razvita obrt, zlasti usnjarstvo. Usnjarji so si ustanovili svoj ceh, od leta 1753 so uživali prostost trgovine z usnjem po vseh sejmih ter od leta 1762 in 1784 monopol usnjarske trgovine. Pe-

čat usnjarskega ceha z letnico 1641 pa so do leta 1941 hranili v trškem arhivu. Trgovina je v Motniku posebno cvetela do konca 17. stoletja, ker je šel po Tuhinjski dolini glavni tovorni promet med Primorjem in Štajersko. Ko pa je bila v začetku 18. stoletja zgrajena cesta čez Trojane, je Tuhinjska dolina ostala ob strani. Politično je Motnik najprej pripadal Štajerski. Leta 1811 je bil priključen francoski Iliriji in je dobil carinsko postajo, izgubil pa je vse starodavne trške privilejije, ki so se jih tržani krčevito držali skozi stoletja in jih z velikim samoljubjem branili pred vsakomer, ki jih je skušal okrniti. Do druge svetovne vojne je ohranil le še letne sejme, volitev trškega sodnika in čuvarja trškega arhiva.

V Motniku je tudi trgovina z mešanim blagom in pošta.

Iz Motnika gremo mimo cerkve in pokopališča po stari poti do zaselka Vrhe; hodimo pol ure. Čez Vrhe gremo po krajevni cesti v zaselek Srobotno. Od tu gremo po poti čez Farovško raven na Slopi (925 Nm).

Na Slopi pridemo lahko tudi iz Špitaliča skozi Novo Reber po krajevni cesti.

Pri Vrbonetovih v Novi Rebri so Nemci 23. 1. 1945 ob preiskavi odkrili 4.člansko partizansko patruljo in dva angleška pilota. Zato so Vrbonetovo hišo zažgali skupaj s 6 člani družine (med njimi je bil tudi dveletni otrok) in z dvema partizanoma (ing. Hankel iz Ljubljane in 18-letni Stanko Mlakar iz Primorske). Dva partizana sta bosa v visokem snegu ušla. Oba angleška pilota so zvezana odpeljali. Na Vrbonetovi hiši je spominska plošča z vklesanimi imeni žrtev te tragedije.

Nekaj km severozahodno od Špitaliča je vasica Spodnji Okrog. Tu bomo obiskali spomenik trem padlim borcem Šlandrove brigade, ki so padli 28. 4. 1944 v boju z Nemci.

Iz Nove Rebri se bomo po krajevni cesti povzpeli na Slopi (925 Nm), zaselek špitališke Bele nad Farovško ravnijo

(974 Nm). Na Slopeh je bil glavni prehod partizanskih enot z Gorenjske na Dolenjsko in Štajersko. Nad kmetijo Slopnik na Slopeh je spomenik, posvečen 12 koroškim partizanom, padlim 17. aprila 1945 na Šavnicah na Menini, ko so se vračali s političnega tečaja v Beli krajini na Koroško. Spomladi 1949 jih je Slopnikova družina prekopala in pokopala na Slopeh, kjer je sedaj grob in spomenik. Pri posestniku Slopniku bomo dobili kontrolni žig in knjigo pohodnikov.

Od Slopnika (Bela 12) gre gozdna pot na Novo Poljano. Pri Lemonskem hlevu nadaljujemo pot desno po markirani stezi do spomenika na Lemonski poljani. Spomenik je posvečen 5 padlim partizanom, ki so jih Nemci 4. 5. 1945 ubili iz zasede.

Od spomenika gremo levo po markirani poti (stezi) na Bibo planino, kjer je planinsko zavetje, poleti oskrbovano in odprto za izletnike.

Od Bibe planine nadaljujemo pot po gozdni cesti okrog 4 km. Na krišču markirane planinske poti pod Pečnim gričem zavijemo na levo z gozdne ceste na markirano pot na Oseke (1200 Nm). Na Osekih je v hudi borbi »Zaledne enote« Šlandrove brigade z okupatorjem 8. 2. 1944 padlo 30 borcev. Spomenik, posvečen padlim v tej borbi in vsem znanim in neznamim padlim borcem, je nekoliko pod vrhom Menine, nad vasjo Golice pri »Studencu na Osekih«. Pri spomeniku bomo našli kontrolni žig.

Z Osekov se spustimo navzdol proti vasi Češnjice v Tuhinju (675 Nm). V tej vasi sta bila v drugi polovici 1944 Okrožni komite KPS in Okrajni odbor OF Tuhinj. Že poleti 1944 je delovala v vasi slovenska osnovna šola. 25. 12. 1944 so Nemci v vasi napadli Šlandrovo in Zidanškovo brigado, požgali pol vasi, sežgali dve ženski in ustrelili dva moža, druge vaščane pa odpeljali v zapore. V boju z Nemci je s 17 tovariši padel tudi partizanski zdravnik dr. Peter Dr-

žaj, vodja sanitetnega oddelka IV. operativne cone. Spominski kamen nad vasjo na kraju, kjer je padel dr. Držaj, je postavil Klinični center bolnice Ljubljana. Pri spomeniku bomo dobili kontrolni žig.

Ob cesti, ki pelje iz Češnjic proti tuhinjski cesti, okoli 500 m pod vasjo Golice (660 Nm), stoji spomenik – skala iz pohorskega granita, posvečen preboju Šlandrove brigade. Tu so se borci Šlandrove in Zidanškove brigade ter VDV po večdnevnih hudih bojih 16. 3. 1945 prebili iz obroča, ki ga je sklenila neprimerno močnejša sovražnikova vojska. Spomenik sta postavila odbora VI. SNOUB – Šlandrove in XI. SNOUB – Zidanškove leta 1985.

V Golicah je avtobusna postaja.

Nato gremo po cesti proti Kamniku; 1 km od avtobusne postaje je gostilna »Pod Kozjakom«. Tu bomo dobili kontrolni žig in knjigo pohodnikov.

S tem smo zaključili drugo etapo naše transverzale.

III. ETAPA

Tretjo etapo bomo začeli na Lazah v Tuhinju. Na hribčku Prevoje (510 Nm) nad tuhinjsko cesto Kamnik–Celje je grobišče in spomenik. V skupnem grobu je 192 neznanih padlih partizanov z območja celotne Menine. Posvečen je tudi 48 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja – domačinom tega kraja. Med njimi je tudi Martin Kotar, komandant bataljona Tomšičeve brigade, ki je padel 20. 4. 1944 v soteski Tesnice pri Vrhopolju pri Kamniku. Pri spomeniku je kontrolni žig.

Nasproti tega spomenika, 300 m čez glavno cesto, je pod vasjo Mali Hrib (598 Nm) spomenik, posvečen najmlajšemu padlemu komandantu Šlandrove brigade, 21-letnemu Borisu Vinterju, ki je v boju z Nemci 21. 2. 1945 padel na mestu, kjer стоji sedaj spomenik.

S Prevoj bomo nadaljevali pot skozi Zgornji Tuhinj (580 Nm) v Tuhinjski graben, eno uro hoje. V Brodeh sredi Tuhinjskega grabna je bila 1. 5. 1944 zgrajena partizanska bolnišnica »Pod lipo« (750 Nm). Delovala je v taki konspiraciji, da je Nemci do osvoboditve niso odkrili. Leta 1975 so postavili spomenik iz betona s spominskim obeležjem, s kovinskim prstanom, na katerem so vgravirane posvetilne besede. Ob spomeniku je tudi delno obnovljen bunker – bolnica.

Iz Tuhinjskega grabna nadaljujemo pot eno uro hoje čez t.i. Staro senožet in Zaprevalo proti Kostavski planini. Od Zaprevale drži cesta do roba, kjer se začne spuščati proti Šmartnemu. Tu je odcep poti na Slevcu (1070 Nm), najvišji vrh Kostavske planine. 24. 12. 1942 so Nemci na Slevcu obkolili in napadli taborišče, kjer je bil del Kamniškega bataljona, del Zasavskega bataljona in del Kokrškega odreda. V peturni borbi se je proti številčno močnejšemu sovražniku borilo le 150 partizanov, kolikor jih je bilo takrat v taborišču. Padlo je več nemških oficirjev in vojakov. Tudi partizani so imeli hude izgube. Padel je komandant Kamniško-kokrškega odreda Matija Blejc-Matevž, narodni heroj, komandant Kamniškega bataljona Franc Per-Vido, trije komandirji čet in 11 borcev.

Spomenik na Slevcu stoji na kraju, kjer je bilo taborišče in je posvečen 16 padlim borcem.

Pri spomeniku bomo dobili kontrolni žig.

S Kostavske planine se vrnemo po isti poti do Zaprevale, od tu pa krenemo pri cerkvenem znamenju proti vasi Ravne. Pot nas vodi nad vasjo do kmeta Grošeta.

Od Grošeta pridemo po 300 m ceste na vrh, tam pa zavijemo po markirani gozdni poti na Vrsnovec (Osnovček – 917 Nm). Od Kostavske planine do Vrsnovca bomo hodili eno uro.

Na vrhu Osnovčka je spominsko obeležje – mitraljez – v spomin na hudo borbo 10. 5. 1942. Takrat so Nemci napadli taborišče Kamniške čete blizu Osredkarjeve domačije. Bitka je trajala ves dan. Proti večkrat močnejšim Nemcem se je borilo le 27 partizanov, ker jih je bilo takrat le toliko v taborišču. Nemci so imeli velike izgube, partizani pa le 5 ranjenih in enega mrtvega. Ta boj je bil eden najbolj junaških in uspešnih na Kamniškem. Bil je to prvi spopad obnovljene Kamniške čete z Nemci.

Pri spomeniku je kontrolni žig.

Od spominskega obeležja – težki mitraljez – gre markirana pot pod hribom Osnovček v Beli Peči (700 Nm), mimo kmetije Osredkar do partizanske bolnišnice »Pod bukvijo«. Delovala je od aprila do sredine oktobra 1944, ko so jo po izdajstvu odkrili Nemci. Po osvoboditvi je bila bolnišnica obnovljena in označena s spominskim obeležjem.

Od bolnišnice »Pod bukvijo« se po položnem kolovozu spustimo do kmeta Podbevška. Tu pridemo na krajevno cesto. Po enem km in pol pridemo do kmeta Smonkarja. Tam se spustimo na levo do kmetov Livka in Berleca v Sovinji Peči. Pri Livku je grobišče in spomenik posvečen tragediji Livkove in Berlečeve družine. Nemci so 15. 10. 1944 umorili in sežgali 13 družinskih članov Livkove in Berlečeve hiše, med njimi 5 otrok: 3 deklice, stare 10, 12 in 14 let, ter dva dečka, stara 7 in 11 let. V grobu so pokopani tudi 4 domačini, padli v NOV.

Od Livkove domačije gremo po strmi poti skozi vas Poljan (903 Nm) na Črnivec, kjer je avtobusna postaja in gostilna, tam tudi lahko začnemo četrto etapo.

Druga možnost pa je, da gremo v nasprotni smeri proti jugu po lokalni cesti do vasi Sela pri Kamniku (532 Nm). Tu so na osnovni šoli vzidane 4 spominske plošče, posvečene vsem padlim domačinom s selskega območja. Na teh ploščah so tudi imena članov Livkove in Berlečeve družine iz Sovinje Peči in imeni bratov Antona in Jožeta Malija – Kočevarskih.

S Sel se vrnemo v Znojile. Skozi zaselek Dolina pridemo v zaselek Kočevo, kjer si bomo ogledali spominsko ploščo na hiši Zgornjega Kočevarja. Plošča je posvečena tragediji kurirske postaje TV 1–5. Nemci so 24. maja 1944 napadli speče kurirje, jih pobili in zmetali v gorečo hišo Zgornjega Kočevarja.

Od tod se bomo spustili po poti navzdol v 10 minut oddaljeno vas Snovik (500 Nm). Pri drugem mostu pod vasjo si bomo ogledali spomenik 8 ujetim neznamim partizanom – med njimi sta bili 2 partizanki. Nemci so jih 22. 12. 1944 na tem mestu ustrelili.

Od spomenika v Snoviku gremo kakih 100 m po gozdu po markirani poti navzdol in pridemo do vaške poti, ki pelje v vas Piršovo (523 Nm), ki je oddaljena pol ure hoda od spomenika. Okoli 500 m pred vasjo Piršovo si bomo v gozdu blizu Janezovega korita ogledali leta 1980 obnovljeno zemljanko – bunker z vzidano ploščo, na kateri piše, da je v tem bunkerju od novembra 1943 do osvoboditve občasno deloval Okrajni odbor OF in Okrajni komite KPS za Tunjinski okraj od Kavrana do Ločice.

Pod vasjo Piršovo ob cesti pri vaški kapeli si bomo ogledali še spomenik padlim iz te vasi. Vas, ki je štela le 4 hiše in okoli 25 prebivalcev, je med NOB dala 13 borcev, od teh jih je 5 padlo, vas pa je bila požgana.

S Pirševega nadaljujemo pot po vaški poti na glavno tuhinjsko cesto in zavijemo po njej proti Kamniku. Po četrt ure peš hoje pridemo na Potok (436 Nm), kjer je avtobusna postaja, tu je tudi gostilna Čiber.

S Potoka gremo 10 minut po glavni cesti proti Lokam. Tu si bomo na steni osnovne šole ogledali spominsko ploščo, ki je posvečena vsem padlim žrtvam tega kraja v NOB. Na spominski plošči je vklesanih 12 imen padlih borcev, 8 imen talcev in 6 imen usmrčenih v nemških taboriščih.

Četrte ure hoje od osnovne šole na Loka je oddaljen zaselek Gobovše. Tu je na hiši Janeza Berleca – na Cahtetovi hiši – plošča, posvečena prvemu sekretarju OF za Tuhinjsko dolino in Črni graben, prvoborcu Janezu Berlecu. V njegovi hiši se je julija 1941, takoj po vstaji na Kamniškem sestal štab Kamniško-dupliške čete, da bi zagotovil prehrano borcem NOV.

Od tu bomo šli nazaj v vas Loke in si nad gostilno Ledrar ogledali spomenik, posvečen dvema partizanoma, ki so ju belogardisti (Belogardisti so bili protirevolucionarna vojska formacija v Sloveniji, ki se je skupno z italijansko vojsko borila proti partizanom. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so ustanovili slovensko domobransko legijo in se skupno z Nemci borili proti NOV in POJ. Njihov vodja je bil general Rupnik.), 14. 3. 1945 ujeli in ju na tem mestu ob robu gozda nad gostilno Ledrar mučili in ubili.

Od Loka nadaljujemo pot po glavni cesti do vasi Srednja vas (427 Nm), 10 minut peš hoje. Tu si bomo nad Mlekarsko hišo ogledali spomenik padlemu partizanu, ki so ga domobranci ubili 27. 4. 1945 na mestu, kjer stoji spomenik.

V Srednji vasi je tudi avtobusna postaja in trgovina z mesanim blagom.

Pot nadaljujemo po glavni cesti do vasi Vir (425 Nm), pol ure hoje od Srednje vasi. Tu si bomo na levi strani ceste pod Kavranom ogledali spomenik padlemu aktivistu NOB Francu Hribarju – Erjavčevemu očetu iz Pirševega, očetu 4 partizanov. Nemci so ga na »tem« mestu ubili 4. 1. 1945.

Pot nadaljujemo po glavni cesti do vasi Nevlje, oddaljeno od Vira 1 uro hoda. Tu si bomo na osnovni šoli ogledali spominsko ploščo, ki je posvečena 22 padlim borcem in 8 žrtvam okupatorjevega nasilja KS Nevlje. Turistična znamenitost kraja je Mamutov most v vasi čez potok Nevljico. V strugi tega potoka so našli celotno okostje mamuta.

V Nevljah je bilo nekdaj cerkveno središče Kamnika, sedež prafare, na kar spominja star patron cerkve sv. Jurij.

Iz Nevelj bomo zavili v vas Olševec, četrte ure peš hoje. V Olševku si bomo na Blekovi hiši ogledali spominsko ploščo, posvečeno padlima partizanoma Danijelu Jamnikarju–Simonu in Dragu Rajhu–Andreju, ki so ju Nemci 18. januarja 1944 ubili v tej hiši. Pri Bleku je bila stalna partizanska javka že v začetku leta 1942. Vodil jo je lastnik hiše Franc Virjent, ki je oktobra 1944 umrl v taborišču Mauthausen.

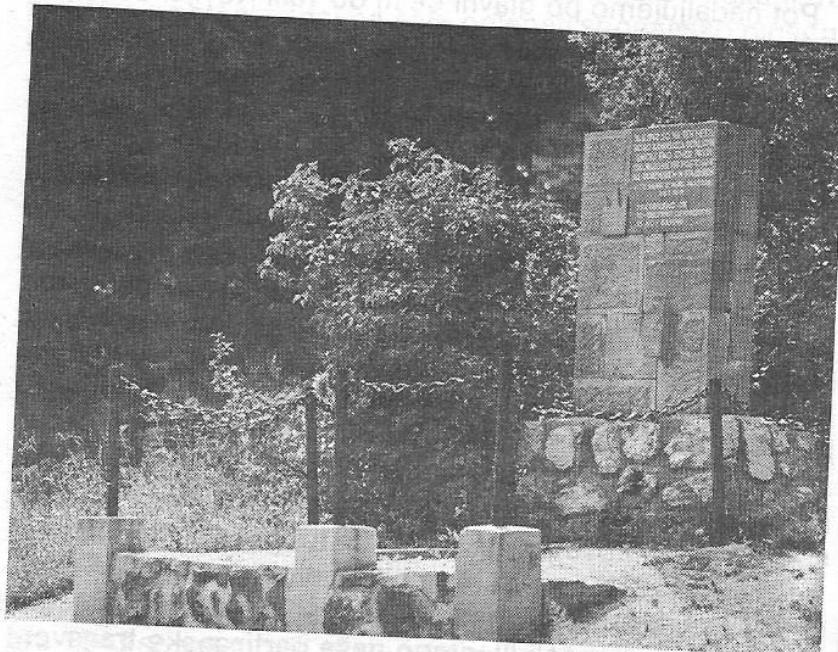
Od Olševka imamo do Kamnika pol ure peš hoje. Tu sta avtobusna in železniška postaja, gostilne in prenočišča.

S tem smo končali III. etapo naše partizanske transverzale.

IV. ETAPA

Četrto etapo Poti spominov NOB bomo začeli na Črnivcu (903 Nm). Na vrhu Črnivca, na prelazu ceste Kamnik–Gornji Grad, je spomenik, posvečen napadu Kamniškega bataljona na tamkajšnjo nemško postojanko 16. 6.

1942. V enournem boju so borci zavzeli postojanko. Od 42 članov nemške posadke jih je nekaj padlo, drugi so se vdalili. S tem je Kamniški bataljon uničil eno prvih okupatorjevih postojank na Gorenjskem in Štajerskem in si priboril veliko orožja in streliva.

V gostilni pri Mejašu bomo dobili kontrolni žig in knjigo pohodnikov. Tu je tudi avtobusna postaja.

S Črnivca se bomo spustili po cesti proti Kališam (800 Nm), slabe pol ure zmerne peš hoje. Pod vasjo je spomenik padlim v borbi z Nemci 19. 1. 1943. Tega dne je prišel ob četrti uri zjutraj v Kališe Kamniški bataljon, to so bili večinoma novinci, brez orožja in vojaško neizurjeni. Popoldne ob 13. uri so ga Nemci že napadli. Padlo je 22 borcev, 14 je bilo ranjenih, 18 so jih Nemci ujeli. Na spomeniku je na-

pisanih le 16 borcev, imena drugih 12 so neznana. To je bila najbolj krvava in žalostna bitka Kamniškega bataljona. Padle borce so Nemci pokopali v skupni grob v Stranjah.

Cerkev sv. Ahaca v Kališah je lep arhitektonski spomenik iz pozne gotske in zgodnje baročne dobe. Rebrasti prezbiterijski krasi sklepni in konzole, ki izhajajo iz kamniške kamnoseške delavnice 15. stoletja, poznogotske freske so iz prve polovice 16. stoletja, freske iz druge polovice 18. stoletja so delo slikarja J. Potočnika.

Iz Kališ se bomo napotili po gozdni poti proti Kranjskemu Raku, odtod pa po poti oziroma dobrimi stezji na Malo planino (1500 Nm). Za to pot bomo potrebovali kar dobrimi 2 urami. Na skali pod Steletovo (Lectarjevo) kočo, 10 minut do Planinskega doma PD Domžale, je spominska plošča, posvečena V. državni konferenci SKOJ, ki je bila tu 6. 8. 1939, za sekretarja je bil izvoljen Ivo Lola Ribar.

29. maja 1944 se je na Malo planino zrušil ameriški bombnik, ki je letel z zavezniške letalske baze na Malti proti Dunajskemu Novemu mestu, da bi ga bombardiral. Nad Zagrebom je bil zadet od protiavionske artilerije. Bombnik je začel goreti, zato so se odločili, da pristanejo na Mali planini. Tu je posadka izskočila, dva piloti sta zgorela v uničenem bombniku, pokopali so ju na Mali planini v neposredni bližini zrušenega bombnika. Dva piloti sta ostala nepoškodovana; eden od njiju se je iz strahu pred Nemci skril v planinskem seniku in tu ostal brez prave hrane mesec dni, ko so ga odkrili pastirji. Napol živega so partizani prenesli v bolnišnico Belo v Kamniški Bistrici, kjer je okreval in so ga nato partizani poslali z avionom preko Bele krajine v Bari. Pilot, ki je bil težko ranjen (zlom hrbtenice) so partizani prenesli v bolnišnico Belo, kjer je umrl in bil tam pokopan. Po osvoboditvi so ga preko Beograda prepeljali v ZDA. Trije padalci so padli v roke Nemcem.

Do nedavna so bili narodopisna znamenitost Velika pla-

nine »trniči«, napravljeni iz posebne vrste planinskega sira, sušeni v dimu in krašeni s »pisavami«.

Z Male planine se bomo napotili na Veliko planino. Zaveznički so začeli spomladi 1944 izdatneje podpirati narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede Jugoslavije z orožjem, obleko, zdravili in hrano. Štab IV. operativne cone je v soglasju z zavezniškim oficirjem poročnikom Bachom sklenil, naj bi zavezniška letala odmetavala material za partizansko vojsko na Veliki planini na območju starega naselja planinskih koč in na Menini v bližini Smrekovca.

Januarja 1945 so Nemci požgali vse planinske koče na Veliki, Mali in Gojški planini. Hudi boji med Kamniškim bataljonom in Nemci so bili 4. 6. in 19. 6. 1942, ko so Nemci napadli prejšnji dan ustanovljeno drugo četo Kamniškega bataljona. Padlo je 10 borcev, 3 pa so Nemci ujeli.

Od Domžalskega doma na Veliki planini, kjer bomo dobili žig gremo po markirani poti na planino Kisovec.

V bližini Planinskega doma Kisovec je bil grob partizana Jožeta Pera s Korena nad Krašnjo. Bil je smrtno ranjen junija 1942 v bitki v Lučah v Savinjski dolini. Po osvoboditvi so ga svojci prekopali v družinski grob na pokopališču v Krašnji.

S Kisovca bomo krenili po peš poti proti Sv. Primožu (860 Nm), potrebovali bomo slabo poldruge uro zmerne peš hoje. Tu ni nikakega spominskega obeležja, pač pa privlači turiste lep razgled in znamenita cerkev sv. Primoža in Felicijana iz konca 13. stoletja; med letom 1459 in 1470 pa je kamniška kamnoseška delavnica zgradila pozognogotsko dvoransko ladjo. Freske iz leta 1504 na severni in južni steni spadajo med vrhunske dosežke renesanse na Slovenskem. V strmini nad to cerkvijo je cerkev sv. Petra iz druge polovice 15. stoletja, ohranjena v prvotni obliki. Ladjo prekriva raven leseni gotski strop. Obe cerkvi spadata med vrhunske umetnine na slovenskih tleh.

Nad sv. Primožem je pozimi 1943–1944 delovala partizanska Vengustova tehnika.

Mimo sv. Primoža vodi stara turistična pot na Veliko planino.

Od sv. Primoža se spustimo po strmi markirani stezi v Potok (620 Nm) v dolino Črne, k Rudniku kaolina (490 Nm) ob cesti Kamnik–Gornji Grad, ena ura peš hoje. Ob vhodu v Rudnik kaolina Črna je grobišče 51 talcev, večinoma Črjanov, ki so jih Nemci 8. 7. 1942 tu ustrelili. To je največje število naenkrat ustreljenih talcev na kamniškem območju.

Na nasprotni strani ceste je grobišče in spomenik 64 borcem, ki so padli v borbah na Veliki in Mali planini, v dolini Črne, na Gozdu in Črnivcu. Na spomeniku je na dveh ploščah posvetilo 51 talcem in 64 padlim borcem.

Kontrolni žig in knjigo pohodnikov bomo dobili v tamkajšnji gostilni »Na Spotiki«. Tu je tudi avtobusna postaja.

V Pirčevih ridah na cesti proti Gornjemu Gradu je v vasi Podstudenc (580 Nm), okoli 1 km od Rudnika kaolina, spomenik narodnemu heroju Petru Stanetu-Skali. Tu je na poti v Gornji Grad umrl leta 1980, zadet od srčne kapi.

Tu končamo 4 etapo te poti.

V. ETAPA

Peto etapo naše poti spominov NOB bomo začeli v Zgornjih Stranjah (454 Nm). Tu si bomo ogledali dve spominski obeležji.

Spomenik v obliki 6 m visokega obeliska je narejen po načrtih arh. Kopača z naravnimi motivi, v izvedbi arh. Keršiča-Belača, prevzetimi po velikoplaninskih trničih, ki so jih izdelovali pastirji. Na obelisku je 22 padlih borcev v Kalishah 19. 1. 1943 znanih le 16 imen 6 partizanov-članov okrajnega političnega aktiva Kamnik, ki so jih 6. 1. 1945 raztrganci na begu v visokem snegu na Korošici pobili in so tu pokopani. (Ob koncu novembra 1942 so Nemci organizirali in izvezbali prve raztrgance, t.i. protibande (Gegengarde). Bili so iz vrst domačih kriminalcev in izdajalcev, na katere so vplivale nemške obljube in plačila, pa tudi strah pred nemško nasilnostjo. Dobro oboroženi raztrganci so kot nemški zaupniki stikali po gozdovih za partizanskimi enotami in v hajkah vodili Nemce, ker so teren kot domačini dobro poznali. Napadali so zlasti kurirje in manjše partizanske enote. Bili so zelo nevarni tudi civilnemu prebivalstvu, ker so se izdajali za partizane, zato so jim prebivalci dajali hrano, nakar so jih raztrganci pretepli in aretrirali.)

Nad tem spomenikom je vrh hriba (455 Nm) ogleda vredna cerkev sv. Benedikta, naslednica gotske prednice iz 13. stoletja. Med okupacijo so jo Nemci spremenili v bunker. V zadnji zimski ofenzivi so imeli v njej utrjeno po-

stojanko tudi domobranci. Partizanske enote je zaradi bližine sovražnikovih enot niso mogle zavzeti. Po osvoboditvi so cerkev obnovili in opremili po načrtih arh. Jožeta Plečnika. Cerkev sodi danes med zadnje in miljejsko najprečljivejše Plečnikove umetnine. Okrog cerkve so uredili obhod po obzidju nekdanjega turškega tabora.

Pod cerkvijo je na pročelju gasilskega doma spominska plošča, posvečena vsem v NOB padlim gasilcem tega kraja.

Iz Stranj nas pot popelje v 2 km oddaljeno Stahovico (433 Nm). Tu si bomo ogledali štiri spominska obeležja.

Spomenik na Vegradu je posvečen Juriju Libniku, borcu NOV tega kraja. Padel je 9. 6. 1942 ob napadu Kamniškega bataljona na nemško žandarmerijsko postojanko v Stahovici. 9. junij je zato praznik KS Kamniška Bistrica.

V preddverju lovskega doma na Vegradu je spominska plošča – posvečena 144 občanom s tega območja – iz 22 naselij KS Kamniška Bistrica, KS Godič in KS Črna, padlim v NOV 1941 – 1945 in žrtvam fašističnega nasilja.

Na lovkem domu na Vegradu je pod arkadami spominska plošča, posvečena relejni kurirski postaji G-7 poti kurirjev od Primorske, Gorenjske do Štajerske. Tu se dobti tudi kontrolni žig.

Na zgradbi uprave Kalcita je vzidana spominska plošča, posvečena padlim borcem in talcemu – delavcem lesnega podjetja Stahovica in gozdne uprave Kamniška Bistrica.

Iz Stahovice nas pelje ceste v Kamniško Bistrico (530 Nm do 620 Nm). V Leskovcu ob poti proti Kamniški Bistrici je nasproti opuščenega Dedkovega kamnoloma onstran Kamniške Bistrike v t.i. »Lesu« spominsko obeležje posvečeno padlemu borcu Janezu Jagodicu.

V Peklu na Brsnikih nasproti Kopišč je od poletja 1944 do spomladi 1945 delovala partizanska tiskarna. V bunker-

ju blizu kamnoloma je bila klavnica in predelovalnica mesa.

Na poti v Kamniško Bistrico 1 km od Kopišč se na desni strani razprostira dolina potoka Bele, ki izvira pod Presedljajem (1610 Nm) in pada s slapom Orgljece. Od jeseni 1943 pa do osvoboditve je v dolini Bele delovala partizanska bolnišnica Bela. V njej se je med drugimi zdravil in umrl ameriški letalec OTO HI HINDS rojen 14. X. 1917 v Colorado, CO–pilot, ki je bil tu pokopan, po osvoboditvi pa preko Beograda prepeljan v ZDA. Pilot je bil ranjen na Mali planini, kjer je izskočil iz sestreljenega zavezniškega letala, od tam pa so ga prenesli v bolnico v Beli.

Na zahodni strani Planinskega doma v Kamniški Bistrici je spominska plošča, posvečena II. grupi odredov NOV, ki so se tod mimo septembra 1942 v zelo težkih razmerah sredi hude nemške ofenzive prebijali iz Gorenjske na Štajersko.

V domu bomo dobili kontrolni žig in knjigo pohodnikov.

Okoli 100 m severozahodno od planinskega doma je SPD 1946 postavilo spomenik padlim borcem, talcem in internirancem – planincem. Spomenik je lesen, ima bakreno streho, na vrhu pa peterokrako zvezdo z vdelanimi rdečimi stekli.

Področje Kamniške Bistrike in Kamniške Bele je zelo privlačna turistična postojanka. Turiste privlači s svojimi izredno mikavnimi prirodnimi posebnostmi, kot so: jezerce blizu Doma, kjer izvira Kamniška Bistrica, prirodni most pod Predosljem (536 Nm) na levi strani ceste Kamnik–Kamniška Bistrica, planinska flora, redka divjad, obrasle ledeniške groblje, ledeniški balvani, Žagana peč (780 Nm) in drugo. Desno od Doma so rokovnjaške jame – skrivališča in taborišča rokovnjačev; najbolj znana je Nandtova jama, imenovana po vodji rokovnjačev; Iz doline Kamniške Bistrike vodijo poti do glavnih vrhov Kamniških Alp.

V skalo pod Kamniškim sedlom, v t.i. »Klinu«, je vzidana spominska plošča, posvečena kurirju Ivanu Roblek-Petu, doma iz Britofa pri Kranju, ki je padel na tem kraju 21. 8. 1944. Nekaj metrov stran od spominske plošče, je spominsko obeležje, kjer je ta kurir pokopan.

Na Kamniškem sedlu je tudi obeležje, ki spominja na ilegalne prehode čez mejo. Tu je bil pred drugo svetovno vojno skriven ilegalni prehod za zveze s Kominterno in z vodstvom KJP, ki je bilo v tujini. Po tej poti je oktobra 1934 šel tudi Josip Broz.

Tisti, ki bi jim bila planinska tura na Kamniško sedlo pretežavna, se bodo iz Kamniške Bistrice vrnili v Stahovico.

»Pri Užarju« zavijemo na rudniški most čez reko Kamniško Bistrico proti Županjim jivam, od tu pa v zaselek Okroglo (620 Nm). Ob poti pod vasjo stoji spomenik padlim borcem čete VDV z obeležjem v spomin na požig vasi 16. 4. 1944. Po pobočju Ciclja in čez Mali Osredok nas pot priča pelje v zaselek Slevo, kjer je velik spomenik borcem Zidanškove brigade, ki so tu padli 8. januarja 1945. leta.

Iz vasi Slevo se spustimo do Bistričice. Iz vasi Zakal (680 Nm) št. 1 (a gremo v drugi breg po markirani poti k posestniku Dobovšku (Čevku), hoje je za 1 uro. Spomenik pri Dobovškovi hiši priča o tragediji te družine. 5. 1. 1945 je skupina raztrgancev iz Kamnika zverinsko ubila mater, hčer in sinca – partizanskega kurirja, sosedovega fanta in še 3 partizanske kurirje. Vse žrtve so vrgli v ogenj, domačijo pa pogzali.

Pri Dobovšku bomo dobili kontrolni žig in knjigo pohodnikov.

Kultурno turistična znamenitost v cerkvi sv. Florjana v Zakalu je votivna podoba mesta Kamnika iz 18. stoletja. Slikana je na les in prikazuje požar v Kamniku leta 1779 s pogledom na Glavni trg in frančiškanski samostan. Freske

v cerkvi so iz leta 1400, pozno baročni oltar in stranska oltarja pa iz 17. stoletja.

Od Dobovška gremo po kolovozni poti do vodnega rezervoarja ob cesti Sidraž–Tunjice. Od tam gremo po cesti skozi zaselek Laniše proti Tunjicam. V vasi Tunjiška Mlaka pri kmetu Zgornji Žgan št. 31 zavijemo na desno čez most in takoj na levo po stezi do gasilskega doma Tunjice. Od tu zavijemo na desno mimo gostilne Slanovec proti kmetu Golobu. Od tam gremo po gozdni cesti 3 km do vasi Komendska Dobra. V Tunjicah gremo lahko od gasilskega doma tudi do cerkve in pokopališča, kjer je na mrliški veži vzidana spominska plošča z imeni 16 borcev in talcev tega kraja.

Dvostolpna cerkev s kupolo in konkavno usločeno steborno fasado sodi po svoji arhitekturi med najkvalitetnejše poznobaročne dragotine na Slovenskem. S svojo kulturnozgodovinsko vlogo, ki jo je pri gradnji imel prosvetitelj P. P. Glavar in s svojo krajinsko postavitvijo na vzvišeno mesto pred kuliso Kamniških planin, spada med slovenske umetnostne zasluge. V Tunjicah se je rodil oče slovenske umetnostne zgodovine dr. France Stele (oglej si spomenik pred OŠ v Tunjicah).

Na začetku vasi Komendska Dobra (375 Nm), iz Komendske smeri stoji spomenik, ki ga predstavljajo štiri granitne skale. S tem spomenikom je izražena zahvala in priznanje vasi in takratnim prebivalcem tega kraja za vsestransko in nesobično pomoč partizanom v času NOB. Na skalah so zapisane zahvale: partizanske bolnišnice Dr. Tineta Zajca, odbora OF in KPS Kamnik, kurirjev in nekaterih partizanskih enot, ki so tu delovale in bile deležne vsestranske pomoči vaščanov.

S Komendske Dobrave krenemo po cesti, ki vodi skozi gozd, v Podboršt–Komenda. Na približno pol poti, med Komendsko Dobravo in Podborštom, po dvajsetih minutah

počasne hoje, opazimo na desni strani ceste smerokaz z napisom »Partizanska bolnišnica«. Nato sledimo smerokazu in po gozdnici poti, preko mostička in brvi, približno 300 m v globino gozda, pridemo do mesta, kjer se je nahajala partizanska bolnišnica dr. Tineta Zajca. To mesto je označeno s 120 cm visokim granitnim kamnom, na katerem je spominska plošča z imeni devetih žtev. V neposredni bližini spominskega obeležja je obnovljen glavni bolniški objekt (bunker). Bolnišnico je vodil dr. Tine Zajc od začetka maja do 11. junija 1944, ko so jo Nemci zaradi izdaje odkrili in napadli. Ranjence in zdravniško osebje so zverinsko mučili in jih nato v bolniških objektih žive sežgali.

52

Po ogledu bolnišnice dr. t. Zajca se vrnemo na cesto Komenda Dobrava – Podboršt – Komenda in se napotimo v vas Podboršt (340 Nm), ki jo ugledamo po desetminutni hoji, brž ko zapustimo gozdnici del te ceste. V Podborštu se na desni strani ceste pri hiši št. 3 nahaja spomenik s ploščo, na kateri so vklesana imena treh borcev – političnih aktivistov (Janez Čebulj, Ivan Orešnik, Maks Simončič), ki so tu padli v nemški hajki 18. 4. 1944.

Iz Podboršta se usmerimo proti središču Komende (360 Nm), kjer se ob cestnem križišču pri Kulturnem domu nahaja 6 m visok spomenik, posvečen 66 borcem oz. padlim žrtvam fašizma z območja KS Komenda, KS Moste, KS Križ. Na spomeniku so vklesana imena žrtev iz 14 vasi.

Plato pred cerkvijo, z antičnim epigrafskim spomenikom in spomenikom padlim v 1. svetovni vojni je leta 1935 arhitektonsko učinkovito uredil mojster Jože Plečnik.

Komenda je bila last malteškega viteškega reda, ki se je tod naselil leta 1223. Komendatorji (upravniki) redovnih posestev so imeli sedež v komendski graščini. Leta 1879 so malteški vitezi prodali grad s posestvom graščini na Križu pri Kamniku. Nekaj let je posestvo upravljal komenski župnik Peter Pavel Glavar. Peter Pavel Glavar je leta 1750 ustanovil v Komendi beneficij (cerkveno službo) in v oporoki leta 1784 volil vse svoje premoženje za zgraditev špitala. Med obema vojnoma je bila tu hiralnica, ki je po vojni ukinjena.

Cerkev sv. Petra hrani odlične baročne umetnine. Veliki oltar in prižnica spadata med najlepše baročne umetnine v Sloveniji. Tabernakelj v baročnem slogu iz leta 1965 je zadnje delo Jožeta Plečnika. Leta 1752 ustanovljena knjižnica Petra Pavla Glavarja z dragocenimi listinami je zaščitena.

Malteški viteški red je v Komendi in okolici uvedel ko-

njerejo. Konjeniški klub Komenda, ustanovljen leta 1947, na hipodromu prireja še sedaj konjske dirke.

Iz Komende oziroma od spomenika žrtvam fašizma se usmerimo po cesti proti Mostam, kjer prečkamo glavno cesto, ki iz Mengša in skozi Brnik vodi v Kranj, ter nadaljujemo pot po cesti Moste–Žeje–Vodice do Kuharjevega boršta (330 Nm), ki je 1 km oddaljen od vasi Žeje v smeri proti Vodicam. Tu se nahaja na desni strani ceste, v majhnem hrastovem gozdčku spomenik, posvečen ustreljenim talcem. Spomenik predstavlja 2,5 m visoka granitna skala z vklesanimi imeni sedmih (7) oseb, ki so jih Nemci ustrelili na tem mestu. Med njimi so širje talci (Ervin Mlekuš, Jože Govekar, Herman Šteblaj in Rudolf Dobelšek), ko so jih Nemci 18. 9. 1941 pripeljali iz zapora Begunje na Gorenjskem. To so bili prvi talci oziroma žrtve fašizma na širšem območju Komende. Kasneje, 22. 6. 1943, sta na tem kraju padla borca Miha Kepic in Tonček Žavbi ter 17. 2. 1944 še Franc Stenovec.

Od Kuharjevega boršta se vračamo skozi Žeje v Moste (336 Nm). V središču vasi ob križišču ceste je spomenik v obliki vodnjaka. Na gornjem lesenem delu vodnjaka so vrezana imena treh partizanov, ki so padli v neposredni bližini, Mirko Bernot in Stanko Boltežar dne 7. 11. 1944, Jože Lah pa 29. 8. 1944.

V gostilni »pri Kralju« (Janez Kralj), to je ob križišču ceste Komenda–Kamnik–Vodice je vpisna knjiga in žig za del V. etape od Tunjic do Most. V tej gostilni je mogoče poleg hrane dobiti prenočišče. V Mostah in Komendi se nahajata sodobni samopostrežni trgovini.

Od spomenika v Mostah gremo po cesti proti Mengšu do table »Agrokombinat Ljubljana«. Tu zavijemo na levo mimo skladišča kombinata in pridemo na cesto, ki pelje iz Menša v Kamnik. Po tej cesti gremo proti Kamniku do odcepa, ki pelje proti vasi Šmarca.

V Šmarci (345 Nm) sredi vasi stoji spomenik iz betona in granitnih plošč, posvečen 49 padlim borcem, talcem in žrtvam okupatorjevega nasilja iz vasi Šmarca, Homec in Nožice.

Kontrolni žig in knjigo pohodnikov bomo dobili pri vratarju v podjetju Menina.

Iz Šmarce se bomo napotili na Duplico (360 Nm), kjer si bomo ogledali pet spominskih obeležij.

V parku pred Kulturnim domom stoji spomenik 48 tovarniškim delavcem, padlim v NOV, in vsem padlim s tega področja.

V avli Kulturnega doma podjetja Stol je vzidana spominska plošča, nekakšna kopija spomenika v parku.

Na Kulturnem domu Duplica je spominska plošča, posvečena stavki delavcev Remčeve tovarne od 2. do 31. maja 1934. Stavkovni odbor je vodil Tone Šturm.

Plošča na nekdanji Vengustovi hiši nas spominja na TV-1, na prvo tehniko okrožnega komiteja KPS Kamnik, ki je tu delovala od 9. 2. 1942 do 25. 4. 1943.

Na spomeniku ob zapornicah Kamniške Bistrice piše, da so se na tem mestu v noči 27. julija 1941 zbrali zavedni delavci Remčeve tovarne in odšli v partizane.

Na gasilskem domu na Duplici je vzidana plošča, posvečena petim članom Gailskega društva Duplica, ki so padli za svobodo.

Z Duplice se bomo napotili nazaj v mesto Kamnik. Tu si bomo ogledali kar 16 spominskih obeležij NOB.

Na Ljubljanski cesti stavbe št. 1 je na hodniku na severni strani vzidana spominska plošča z napisom: Dom VI. SNOUB Slavka Šlandra zgradili občani in gospodarske organizacije občine Kamnik ob 25-letnici začetka Ijudske revolucije. Na vrhu plošče je portretna plastika Slavka Šlandra.

V avli Osnovne šole Toma Brejca je doprsni kip Toma Brejca, člana CK KPS, pod njegovim vodstvom je bila organizirana vstaja na Kamniškem.

Levo od vhoda v zgradbo Izobraževalnega centra Rudolfa Maistra v Novem trgu je doprsni bronasti kip Rudolfa Maistra.

V avli Zdravstvenega doma v Novem trgu je spominsko obeležje dr. Juliju Polcu, kamniškemu zdravniku in aktivistu, ki so ga Nemci 31. 1. 1944 ustrelili v Šentvidu nad Ljubljano kot talca.

Pred vhodom v tovarno usnja (UTOK) je spomenik 12 padlim borcem in žrtvam okupatorjevega nasilja iz te tovarne. Spomenik je delo akademskega kiparja Zdenka Kalina.

Na drugi strani tovarne ob Parmovi ulici je doprsni kip znanega partizanskega voditelja na Kamniškem Jakoba Molka-Mohorja, narodnega heroja, delavca v tej tovarni. Spomenik je delo akadem. kiparja Marjana Keršiča-Belaca.

Na rojstni hiši v Kidričevi ulici ima general Rudolf Master-Vojanov, pesnik in osvoboditelj Maribora, vzidano spominsko ploščo z letnico rojstva 1874 in smrti 1934.

Ob Samčevem prehodu, na začetku poti na Žale, stoji veličasten spomenik, posvečen revoluciji in več kot 600 padlim borcem in talcem, aktivistom in internirancem NOB z območja občine Kamnik, ki so darovali svoja življenja za svobodo, za nacionalno in socialno osvoboditev v letih 1941 do 1945. Postavila ga je občina Kamnik s prostovoljnimi prispevki občanov, delovnih in družbenopolitičnih organizacij. Spomenik je iz brona v obliki ptice z razpetimi krili, ki ponazarjajo človeška telesa in je delo akademskega kiparja Draga Tršarja. Odkrit je bil ob občinskem prazniku 27. 7. 1962.

Na spominski plošči za kavarno Veronika, kjer je bila nekdaj sokolska telovadnica, piše, da je tu leta 1911 telovadil Josip Broz, kovinarski delavec pri Titanu.

Spominska plošča v veži Kramarjeve hiše je posvečena Mihaelu Kramarju, ki je 26. 2. 1945 umrl v nemškem taborišču, njegov sin Janko pa je bil ustreljen 15. 8. 1942 kot talec v Celju.

V avli občinske zgradbe na Titovem trgu sta dve spominski plošči. Na prvi je napis, da je Ljudski odbor mestne občine 27. 7. 1954 sprejel sklep, da se 27. julij – dan vstaje na Kamniškem – proglaši za ljudski praznik občine Kamnik.

Na drugi spominski plošči pa so imena sedmih talcev, uslužbencev bivšega okraja Kamnik, ki so jih Nemci ustrelili 31. 1. 1944 v Šentvidu nad Ljubljano.

Gestapo je 7. 12. 1943 arretiral 39 Kamničanov z imenom, da likvidira organizacijo OF v Kamniku. Odpeljal jih je v begunjske zapore, razen Mirka Drnovška, sekretarja kamniške organizacije OF, ki so ga že med zaslijanjem 8. 12. 1943 v pisarni gestapa v Kamniku zverinsko ubili. Od 39 arretiranih talcev so jih 31. 1. 1944 v Šentvidu nad Ljubljano ustrelili 14, od teh je bilo 5 uslužbencev takratnega okraja Kamnik.

Na Trgu talcev so Nemci 30. 6. 1942 javno obesili 8 talcev. Spominsko obeležje je vodnjak – fontana, t.j. steber v obliki vodnjaka, iz katerega na osmih krajih teče voda v granitno posodo.

Na Trgu talcev je tudi veličasten bronasti kip generala Rudolfa Maistra, postavljen v zahvalo za njegove zasluge v boju za našo severno mejo leta 1918/19.

Na skrajnem severovzhodnem delu mesta ob cesti iz Kamnika proti Stranjama bomo obiskali tovarno Kemijska industrija Kamnik, nekdanjo smodnišnico. V parku tovarne

je spomenik, posvečen 15 padlim borcem, zaposlenim v tem podjetju.

Žig in knjigo bomo dobili pri vratarju tovarne.

Od tu se bomo vrnili v središče mesta in se pri spomeniku revolucije napotili na kamniške Žale (406 Nm), kjer je grobišče in spomenik 10 talcem, ki so bili ustreljeni 22. 8. 1941 v Smledniku in v Brezjah pri Krtini.

Na drugem delu pokopališča je prav tako urejeno grobišče in spomenik posvečen prvima padlima borcema oborožene vstaje na Kamniškem Dominiku Mlakarju in Antoniu Miklavčiču ter nekaterim kasneje padlim borcem in aktivistom:

Nemci so Mlakarja in Miklavčiča pokopali v skriven grob za zvonikom, da bi za njima zahrili vsako sled. Po osvoboditvi so ju prekopali in položili v urejen grob.

Na spomeniku so vklesana imena: Mirko Exler, ustreljen kot talec 22. 8. 1941, Lado Exler, padel kot partizan 6. 1. 1945, Ciril Cerar, ubit na gestapu v Kamniku 1. 5. 1942, Slavko Dolgan-Miloš, sekretar OK KPS, padel januarja 1945.

Pred vhodom na pokopališče na Žalah stoji spomenik padlim občanom v prvi svetovni vojni.

Za zaključek si bomo ogledali še oddelek NOB v muzeju na gradu Zaprice.

P R A V I L N I K

1. Pot spominov NOB in socialistične revolucije občine Kamnik je dolga približno 126 km in se deli na pet osnovnih etap:

– **prva etapa:** Kamnik – Rudnik – Sp. Palovče – Vel. Lašna – M. Lašna – Pšajnovica – Rakitovec – Šipek – M. Rakitovec – Motnik = cca 30 km

za pot bomo rabili približno 9 ur.

– **druga etapa:** Motnik – Slopi – Biba planina – Oseki – Češnjice (spomenik dr. Petra Držaja). Pot je dolga približno 20 km, za pot pa bomo rabili okrog 6 ur in pol.

– **tretja etapa:** Prevoje (Zg. Tuhinj) – bolnica Pod lipo – Slevc – Vrsnovec (Osnovček) – Bela peč–Črnivec. Pot je dolga okrog 17 km, porabili pa bomo približno 5 ur in 30 min.

– **četrta etapa:** Črnivec – Kališe – Mala planina – Primož – Črna nad Kamnikom. Pot je dolga 13 km, za pot pa bomo porabili približno 5 ur in pol.

– **peta etapa:** Zg. Stranje–Stahovica–Kamniška Bistrica–Stahovica–Okroglo–Slevo–Zakal–Komendska Dobrava–Podboršt–Komenda–Žeje–Šmarca–Kamnik (spomenik revolucije). Pot je dolga 46 km, zanjo pa bomo porabili 12 ur.

Prvi, drugi in tretji etapi so v nadaljevanju opisane možne druge variante.

2. Posamezne etape so lahko zaključni izlet. Mogoče jih je začeti in končati tudi v obratni smeri, kot so opisane v Vodniku. Prav tako ni obvezen dostop do kontrolne toč-